

Mass-media și democrația. Un dram de istorie

Dorin MATEI¹

„*Historia magistra vitae*“, „Istoria este învățătorul vieții“, o formulă des repetată, dar, așa cum ne arată istoria, fără o acoperire reală în practică. Dacă am fi fost în stare să o aplicăm, probabil că istoria nu ar fi înregistrat atâtea momente dramatice, repetate uneori chiar pe parcursul aceleiași generații.

Și, totuși, istoricii nu renunță să încerce – chiar și atunci când ei înșiși dovedesc faptul că învață prea puțin din lecțiile istoriei – să își convingă contemporanii de semnificația acestui adagiu.

Așadar, cum ne poate ajuta istoria să înțelegem mai bine relația dintre mass-media și istorie?

Să acceptăm că, cu câteva excepții, spațiul de naștere, dezvoltare și maximă înflorire a democrației este cel euro-atlantic. Pentru simplificare, să presupunem că America de Nord nu ar fi despărțită de Europa printr-un ocean. Dacă am împărți spațiul euro-atlantic printr-o linie orizontală trasă prin mijlocul lui și o alta verticală, tot prin mijloc, am obține patru dreptunghiuri. Vom cădea repede de acord că în dreptunghiul din stânga sus, cum ne uităm la acest spațiu, se află grupate țările cu cea mai solidă și îndelungată experiență democratică. În cel din dreapta jos sunt cele care au o istorie mai recentă sau în care perioadele de regim democratic au alternat cu regimuri dictatoriale. În dreapta sus găsim țări catalogate azi ca având regimuri democratice mult mai consolidate decât cele din dreapta jos.

Dacă vom suprapune peste această hartă una a răspândirii Iluminismului, vom constata o similitudine aproape perfectă. Acolo unde avem democrații puternice găsim și cele mai consistente pagini din istoria Iluminismului. Și nu întâmplător. Democrația nu poate exista în absența unui nivel de educație (începând cu ceea ce se numește educația celor șapte ani de acasă și până la educația civică, politică, de securitate), pentru că democrația are la bază votul, adică alegerea, și doar un om educat și informat poate face alegerea corectă, fără să se lase manipulat (sau foarte ușor manipulat).

¹ Redactor șef revista „Magazin Istoric”

Democrația nu ar fi putut exista în absența Iluminismului. Atunci, în țările în care acesta s-a manifestat, s-au organizat, de exemplu, ferme model, în Marea Britanie, unde fermierii erau plimbați pentru a învăța cele mai moderne metode de cultivare. Tot în Marea Britanie, scria Andre Maurois, primul lucru pe care îl făcea dimineața zidarul, înainte de a se sui pe schelă, era să citească gazeta. În țările nordice funcționau școlile de duminică de pe lângă biserici, se editau almanahuri, în care o populație care știa să citească găsea de la sfaturi cum să te speli pe mâini până la cântece și sfaturi pentru gospodărie. Tot aici s-au organizat primele universități populare. Nu este deci întâmplător faptul că, azi, în țările nordice își testează firmele de soft programele. Iluminismul este o perioadă pe care o mare parte a teritoriului locuit de români a ratat-o. În vreme ce în Transilvania s-a manifestat un Iluminism de stat, în Țara Românească și Moldova Iluminismul s-a redus la manifestări ale unor vârfuri ale elitei societății sau la biblioteca lui Constantin Mavrocordat, din care regele Franței râvnea să achiziționeze cărți.

Democrația mai presupune și un set obligatoriu de reguli în baza cărora să funcționeze. Acestea au fost stabilite în timp, prin negocieri între elitele politice și intelectuale, societatea civilă și instituțiile de forță. Există peste tot corupție, dar nivelul până la care se poate fura este cu atât mai scăzut cu cât ne plasăm către acel dreptunghi din stânga sus. Desigur, a contribuit la aceasta și religia protestantă. Este greu însă de găsit un procentaj de 100% (adică 60% puterea, 40% opoziția) în altă parte decât în dreptunghiul din dreapta jos.

În timp, elita conducătoare a învățat că dacă nu se aplică strict aceste reguli, rezultă tensiuni sociale și politice care pun în pericol întreaga societate, că este nevoie ca avuția să fie repartizată în așa fel încât să nu se formeze o categorie restrânsă care să aibă foarte mult și cei mulți să împartă prea puțin. Ignorarea unei asemenea reguli a dus întotdeauna la conflicte sociale și politice distructive. Gradul de învățare din lecțiile istoriei este diferit. Vom constata, din nou, că în dreptunghiul din stânga sus avem cele mai puține revoluții, societățile învățând că evoluția, nu revoluția este calea cea mai sigură de progres.

Au mai învățat acele elite că puterea este trecătoare, că nu poți să faci, atunci când ești la putere, tot ce vrei pentru că poți. Poți azi, dar mâine nu vei mai putea, vei suferi ceea ce poate celălalt. Regulile și legile sunt rezultatul, în această parte a lumii, unei îndelungi negocieri, a unor compromisuri, astfel încât rezultatul să fie acceptat de un număr cât mai mare, ceea ce asigură ca la schimbarea puterii să nu se schimbe tot cadrul legislativ.

Regulile și legile astfel obținute sunt apărate de politicieni, societate civilă și instituții de forță. Pentru a asigura respectarea lor se realizează o solidaritate fermă și, dacă pericolul care le amenință este major, se pot folosi orice metode, pentru scurt timp, atât cât situația o impune. Oricine încalcă aceste reguli este eliminat de sistem cât de ferm și de rapid se poate. Pot fi citate multe exemple în acest sens. Să dăm doar două.

Celebrul caz *Watergate*¹, din Statele Unite este adesea citat ca un arhetip al puterii presei de a apăra democrația. O analiză atentă ne arată că procesul a fost mult mai complex. Fostul președinte Richard Nixon a încălcat regulile jocului, folosind resurse ale statului pentru a-și spiona concurenții politici, instalând tehnică de ascultare într-un sediu al democraților, din clădirea Watergate. Un control de rutină al paznicilor clădirii descoperă malversațiunea, dar nu este ușor să dovedești implicarea președintelui. Doi ziariști de la „Washington Post“ pornesc pe urmele afacerii. Ancheta lor se poticnește și ori de câte ori nu mai au vreo speranță, primesc un discret ajutor, nu prin plantarea unei valize pe ogorul patriei, ci prin indicații care să le permită să continue ancheta până la succesul final. Sursa indicațiilor a rămas secretă până în ziua în care personajul respectiv, director adjunct al FBI, s-a decis să vorbească. Nimeni nu a făcut vreo dezvăluire, niciun serviciu secret american „nu a reușit“ să afle care era sursa. Creditul pentru succes a revenit integral presei, pentru că într-o democrație consolidată ea este „câinele de pază“, nu serviciile secrete. Chiar dacă acest „câine de pază“ poate avea uneori nevoie de o mână de ajutor pentru a-l dovedi pe cel care a încălcat grav regulile jocului și care trebuie să părăsească scena.

Alt caz, în altă țară fanion a democrației: Marea Britanie. În ianuarie 1936 se urcă pe tronul Marii Britanii Edward al VIII-lea. În decembrie același an abdică. Regele manifesta o simpatie prea mare pentru Germania lui Hitler și era decis să alieze țara sa cu Germania. O politică pe care elita britanică a considerat-o periculoasă pentru țară. Corespondența regelui este interceptată, discuțiile lui cu emisari germani consemnate, se strânge un dosar consistent, cu care primul ministru se duce la rege și în urma unei discuții între gentlemen, regele acceptă să abdice, primind o sumă adecvată pentru întreținere și dreptul de a se căsători cu o femeie divorțată, acesta fiind și motivul oficial al abdicării. Niciunul dintre factorii implicați în acest

¹ Afacerea Watergate este denumirea atribuită unui scandal politic și unui succes mediatic din anii 1970 din Statele Unite care a dus la o criză politică majoră, culminând cu demisia președintelui Statelor Unite, Richard Nixon. Ziarul Washington Post și reporterii Bob Woodward și Carl Bernstein au primit premiul Pulitzer pentru ancheta desfășurată.

proces nu s-a afișat ulterior pentru a revendica meritul îndepărtării regelui. Mai mult, povestea adevărată a rămas necunoscută publicului pentru următorii 50 ani.

Așadar, presei i se atribuie rolul de „câine de pază al democrației“. Doar că puterea ziariștilor nu este atât de mare cum le place lor să își închipuie. O nouă privire pe harta propusă la începutul acestor rânduri ne arată că acest rol este consistent tot în dreptunghiul din stânga sus și se diluează pe măsură ce coborâm în diagonală către cel din dreapta jos. Presa singură nu poate îndeplini acest rol. Altfel, ar fi suficient să mutăm redacțiile CNN, „Washington Post“, „New York Times“ sau „Times“ în țările în care democrația nu se simte prea bine și toate problemele s-ar rezolva.

Mass-media are un rol foarte important într-o democrație, rol pe care, iarăși, ea l-a înțeles cel mai bine tot în acel dreptunghi din stânga sus: acela de a contribui la educarea populației pentru ca democrația să funcționeze cât mai bine și de a ancheta și semnala orice abuz la adresa democrației. Un rol pe care, în condițiile trecerii de la *Enlightenment* (Iluminism) la *Entertainment* (Distracție la maxim), mass-media începe să îl uite acolo unde îl știa sau nu-l mai învață acolo unde nu a apucat încă.

Democrația nu poate funcționa în absența pactului dintre elitele politice și intelectuale, societatea civilă și instituțiile de forță de a respecta regulile funcționării democratice. Defecțiunile oricăruia dintre acești trei piloni duc la disfuncționalități, apoi la prăbușirea sistemului. Cu atât este mai îngrijorătoare criza de *leadership* manifestată azi în lumea euro-atlantică.